

*Тимошевська Ірина Петрівна,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри цивільного процесу,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого*

УЧАСТЬ У СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ ОРГАНІВ ТА ОСІБ, ЯКИМ ЗАКОНОМ НАДАНО ПРАВО ЗВЕРТАТИСЯ ДО СУДУ В ІНТЕРЕСАХ ІНШИХ ОСІБ: ІСТОРИЧНО-ПРАВОВИЙ НАРИС

Реформи цивільного процесу, які проводяться в Україні, мають свій історико-правовий контекст.

Основним нормативним актом, який регулював цивільне судочинство був Статут цивільного судочинства 1864 р. Він сприйняв принципи кодифікації цивільного процесу у Франції і фактично базувався на Цивільному процесуальному кодексі Французької республіки 1806 р.

В Україні, поряд із Статутом цивільного судочинства 1864 р., також діяв Австрійський Статут цивільного судочинства 1895 р. Цей статут діяв на території України аж до її приєднання до УРСР в другій половині 40-х років [2, с. 74–75].

В лютому 1919 р. було затверджене Тимчасове положення про народні суди і революційні трибунали УРСР, а в жовтні 1920 р. – Положення РНК про народний суд, діяльність яких була зосереджена в основному в площині кримінального судочинства. Усі цивільно-правові спори вирішувалися лише в народних судах. Потерпілому, який зазнав шкоди та збитків від злочину, розгляд якого здійснювався ревтрибуналом, надавалося право пред'являти цивільний позов через народний суд або під час розгляду кримінальної справи, або після її розгляду самостійно в порядку цивільного судочинства [4, с. 13–14].

У зв'язку з потребами нової економічної політики в грудні 1922 р. постановою ВУЦВК було затверджене Положення про судоустрій

УРСР, згідно з яким в Україні створювалася єдина система судових органів: народний суд, губернський суд, Верховний Суд УРСР.

Інститут захисту в суді прав й інтересів інших осіб сформувався в радянський період і пройшов певну еволюцію. Декретом про суд № 1 були скасовані всі судові установи і замість них створені місцеві суди. В своїй діяльності суди могли керуватися законами скиненого уряду, якщо вони не були скасовані революцією і не суперечили революційній правосвідомості.

Такий стан зберігся і в 1918 р., внаслідок чого Декретом про суд № 2 було встановлено, що судочинство повинно проводитися за правилами судових статутів 1864 р., оскільки вони не скасовані декретами ЦВК і РНК і не суперечать правосвідомості трудових класів. Але уже в кінці 1918 р. посилання на закони скинених урядів були заборонені Положенням про народний суд від 30 листопада 1918 р. Народний суд повинен був застосовувати декрети робітничо-селянського уряду, а у випадках відсутності відповідних декретів або їх неповноти керуватися соціалістичною правосвідомістю [2, с. 75].

Законодавство того часу містило в собі лише зачатки інституту захисту органами держави прав та інтересів інших осіб у вигляді участі у цивільному процесі винятково прокуратури, посадові особи якої повинні були давати суду тільки висновок у справах, що зачіпають інтерес як держави, так і окремих громадян, перелік яких був вичерпно визначений у законі. На початку ХХ ст. перелік справ, які були зазначені в Статуті цивільного судочинства 1864 р. і по яких прокурор давав свої висновки значно скоротився, що свідчило про недостатню ефективність такої форми участі прокурора в цивільному процесі.

Фундаментальним явищем в розвитку законодавства і цивільного процесу України, його інститутів став Цивільний процесуальний кодекс УРСР 1924 р.

Аналізуючи ЦПК УРСР 1924 р. можна припустити, що він не містив загальної норми, яка б передбачала участь у судовому процесі державних органів з метою захисту від свого імені прав й інтересів інших осіб. Лише в 1937 р. ЦПК був доповнений ст. 2-а, відповідно до якої справи про стягнення з батьків коштів на утримання дітей

(аліментів) приймалися судами до розгляду як за заявою одного з батьків або опікуна, так і за заявою прокурора, органа охорони материнства й дитинства, опіки й профспілки. Висновки в справі державних органи давали лише у випадках спеціально зазначених у законах, тісно пов'язаних з оперативною діяльністю цих органів.

Із наведеного можна зробити висновок, що процесуальне законодавство того часу не визначало формально-юридичної підстави щодо захисту в суді інтересів інших осіб, у зв'язку з чим в літературі і на практиці тлумачилось і застосовувалось по різному.

Так, Г. Риндзюньський щодо участі в цивільному процесі державних органів писав, що завдання суду полягає лише в повідомленні державного органа, який зацікавлений в результатах розгляду справи, а щодо його участі в процесі, то це право належить тільки цьому органу. При цьому суд не зобов'язаний і не вправі приймати і враховувати висновки цих органів [3, С. 176].

Кац С. Ю. вважав, що наглядові функції прокуратури в цивільному процесі, таким чином, поєднуються і перетинаються з функціями допомоги і сприяння судовим органам в здійсненні правосуддя. Участь прокуратури у радянському цивільному процесі ґрунтується на особливих засадах, властивих тільки їй, як державному органу нагляду за дотриманням законності. Свої функції вона виконує, керуючись загальнодержавними інтересами [1].

З огляду на сучасний стан речей, викладене дає підстави для висновку про те, що правосуддя, як форма здійснення прав та свобод людини і громадянина, повинно здійснюватися через належні судові процедури, у зв'язку з чим абсолютного значення набувають гарантії прав осіб, які звертаються до суду за захистом своїх прав та свобод. Однією із таких гарантій є інститут участі у судовому процесі органів та осіб, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб. Як інститут публічного спрямування його становлення і розвиток свідчить про те, що втручання державного механізму у вирішення приватно-правових спорів не повинно суперечити диспозитивності та змагальності цивільного процесу, а також не повинно виходити за межі принципів правової держави і права сторін на розпорядження.

Література

1. Кац С. Ю. Гражданско-процессуальные средства защиты колхозной собственности в СССР / С. Ю. Кац // Ученые записки. – Х. : Харьк. юрид. инст., 1956. – Вып. 7. – С. 95–111.
2. Комаров В. В. Актуальные проблемы реформы гражданского процессуального и арбитражного процессуального законодательства Украины / В. В. Комаров // СНГ: реформа гражданского процессуального права : зб. матер. междунар. конф. / под общ. ред. М. М. Богуславского и А. Трунка. М. : Изд. дом «Городец», 2002. – С. 74–106.
3. Рындзюнский Г. Техника гражданского процесса: Применительно к Гражданскому процессуальному кодексу РСФСР / Г. Рындзюнский. – 2-е изд., пересм. и доп. – М. : НКЮ РСФСР, 1925. – 422 с.
4. Шевчук П. І. Проблеми реформування цивільного процесуального законодавства України : монографія / П. І. Шевчук. – К. : Ін-т законодавчих передбачень і правової експертизи, 2003. – 132 с.